

Fredmans Epistel 82

En omläsning.

Av Lars Huldén

(Föredrag den 2.4.2011 i Stockholm för Bellmansällskapet)

Av alla Fredmans 82 epistlar är den sista, ”Vila vid denna källa” säkert den mest omskrivna. Att i ett föredrag av normal längd om Epistel 82 ta hänsyn till och hänvisa till allt som har skrivits om den är omöjligt. Ämnet skulle räcka till för en doktorsavhandling, om tider och tolkningar av texten togs till granskning. Min överblick av diskussionen är säkert bristfällig, så jag beklagar om jag säger någonting, ovetande om att det har sagts förut; det är inte lätt att vara först med någon mening om epistel 82.

Som ganska ny och oerfaren på området publicerade jag 1964 ett kapitel om FE 82 i boken *Ordstudier i Fredmans epistlar*. Det var ett specimationsarbete, lite klantigt skrivet, tycker jag nu, men inte utan förstånd. Jag diskuterade där vad jag tyckte var ett antal nyckelställen i episteln. Det är knappast många som har läst artikeln. Men det hade Gun Widmark, när hon fem år senare publicerade en mycket grundligare granskning av FE 82, som går från strof till strof och – nästan – ord för ord. I somt ger hon mig rätt, i annat inte alls ^[1]. Jag tillämpar Widmarks modell här, och går från strof till strof, men diskuterar inte många enskilda ord.

Nyligen läste jag i Vetenskaps societeten i Lunds årsbok 2010 en artikel av författaren och litteraturodocenten Niklas Schiöler, rubricerad ”Nyss skjuten beckasin, nyss kallnad kyckling. Bellman, maten och döden”. Också andra har skrivit om den förvirrande menyn, så jag tänker inte ägna mycket intresse åt den. Jag fick, när jag läste Schiölens artikel, lust att återkomma till epistel 82. Dels ville jag pröva mina tidigare tankar på nytt, dels lägga fram några nya, som jag senare har kommit på, delvis också gett ut i tryck. Tack vare konkordansen i

Göteborg ^[2] över Bellmans hela diktning är förutsättningarna för en diskussion bättre än 1963, då jag bara hade ett ordregister, som jag själv hade gjort över FE och FS, till förfogande, utom att jag befann mig i Lund och kunde använda SAOB:s arkiv.

De handskrifter som finns av FE 82 är alla skrivna efter tryckningen och sannolikt avskrifter av den tryckta. ^[3] Episteln anses skriven 1790, men någon närmare tidsbestämning har inte kunnat göras. Efter den kommande granskningen finns det eventuellt anledning att återkomma till dateringen.

Det handlar om en måltid, så mycket kan alla vara ense om. Men det är *den sista måltiden* som Fredman och Ulla Winblad och deras krets äter tillsammans. Man kan komma att tänka på en annan sista måltid, beskriven av evangelisterna i NT. Lars Lönnroth ^[4] och Schiöler med honom ^[5], troligen också andra, har fått associationen till NT:s nattvardsberättelse. Men Lönnroth är veterligen den första som har formulerat observationen i tryck. Även om det görs lite i förbigående tror jag att det är viktigt.

Jag tänker försöka – bl.a. – finna ut om FE 82 innehåller andra hänsyftningar på NT:s berättelse om nattvarden och dagarna före. Om det lyckas kan det vara en nyckel till hela episteln.

Ulla Winblad har arrangerat måltiden och det är en frukost, vilket inte behöver betyda att den äts i ottan, men det talas uttryckligen om en ”sommar-morgon”. De två huvudpersonerna kommer in i strof efter strof, men omkring sig har de den övriga scenpersonalen, hela sin värld kan man säga; ensemblen är samlad som inför ett ridåfall. I slutet faller ridån. Det mesta av texten kan tänkas framfört av Fredman själv. De fyra första raderna kan vara Ullas och riktade till Fredman. I sista strofen nämns Fredman i tredje person, och tempus blir preteritum, vilket förutsätter en författarröst.

Scenen är inte närmare angiven; frukosten äts i det gröna. Flera uttolkare har tänkt på Djurgården. Såsom Lars Lönnroth har understrukit ^[6], blandar Bellman samman miljöerna i slutet av episteldiktningen. Bacchi Tempels klassiska miljö uppgår i Stockholmsskildringarnas. Vi får tills vidare nöja oss med det gröna. ^[7]

Ingressen, underrubriken, är antagligen skriven efter själva texten. Episteln anges vara en *Pastoral*; hur pastoral den egentligen är, kan man ha delade meningar om. Men det är Fredmans avsked, det kommer *oförmodat*, och det blir *förkunnadt*. Båda orden leder tankarna i högtidlig riktning. *Oförmodat* finns inte i Bibeln, och fanns inte

heller i 1700-talstexten. Bellmanskordansan har bara tre, fyra belägg. Det är detsamma som 'oväntat, plötsligt' . SAOB har för ordvarianten *oförmodeliga* ett citat efter L. Paulinus Gothus, 1631: "På hwad Sett skal Christus komma till Domen? .. Oförmodeligha såsom en tiuwf" (O 389). Jfr Mastteus 24:38. Ordet *förkunna* med böjningsformer är vanligare hos Bellman – det är bl.a. lätt att rimma på – konkordansen har 41 belägg. Büchners bibelkonkordans (1789) ger betydelser som 'göra kunnogt' och 'förutsäja'. SAOB ger som första betydelse, , 'öppet och högljutt tillkännagiva' med kommentaren "numera bl. i högre stil l. skämts.". I FE förekommer ordet bara två gånger, här och i FE 5, antagligen äldst av epistlarna.

Bränvins Apostlar upstiga hvar dag,
Stöta Basuner, förkunna vår Lag,
Rusta och rasa...

I FE 5 är användningen "skämtsam".

De första raderna i episteln ger ingen föraning om vad som komma skall. Man väntar sig en ganska frugal frukost för de två, Ulla och hennes gäst, Fredman . En beckasin är inte mycket att dela på för två personer. [8] Att fågeln är *nyss skuten* är ingen bestämd tidsangivelse, den kan ha hunnit både hänga ett par dar och anrättas, den är i varje fall färsk. Schiöler lägger vikt på att den är skjuten och därmed också död; och att döden således introduceras på ett tidigt stadium i episteln. [9] Till detta måste jag ställa mig lite tveksam.

Verbet och substantivet *vila* finns det över 120 förekomster av hos Bellman. Många vilar i sin grav, många intar redan i detta livet horisontalläge, när de vilar. Fredman som redan i FE 27 tänker sina sista tankar, säger "Mowitz, din tjänare hvilar". Det är väl ganska naturligt om Fredman och småningom, enligt vad som har antagits, också Ulla sträcker ut sig i gräset vid det lilla vattendraget. De lägger sig till bords, kan man kanske säga. Men det finns också en annan biblisk anknytning. Gud *vilat* i sitt tempel, de trogna får komma in i hans *vila*. Imperativen *vila* passar bra för en apostel.

Hur *källan* ser ut har diskuterats, bl.a. av Gun Widmark. Enighet tycks råda om att det var en källa med avlopp, en liten bäck; 'mindre vattendrag som har omedelbart utlopp ur en källa', anger SAOB som en betydelse. Litterärt är källan ett mer diffust begrepp, men sällan bara ett vattenhål. [10] En pastoral miljö alltså. Biblisk också. Jesus och lärjungarna gick strax före slutet över Kidrons bäck, där det på andra sidan fanns en trädgård, på 1700-talet *örtagård*, som de besökte. Joh. 18:1. [11]

Gillet utvecklas. Det visar sig att den flytande födan är rikligt tilltagen, konsumenterna blir snabbt fler. Tombuteljerna rullar nerför slänten, som fylls av deras arom. Middagsvinet korkas upp och förtärs. Valthornen börjar skråla. De hör till på varje större fest i epistlarnas värld. Kortheten är ett typiskt drag i Bellmans skildringar av dryckeslag:

Nu började tumlarn gå ikring,
Och Mollberg han damp av stoln. FE 80

Jag röker, dricker, somnar, vaknar (d.v.s. i Strängnäs). Lefverenesbeskrifningen

Andra strofen

Andra strofen börjar med en utblick över det vimlande livet utanför huvudscenen, på fält och sjö. Där råder full aktivitet och man kan tycka att det är rena idyllen, sommarstämning på landet, och det har många gjort. Naturens, husdjurens och andra djurs, liv rullar på, oberoende av vad frukostsällskapet har för sig.

I min artikel 1964, menade jag att det inte var fullt så enkelt. Flera av observationerna kan kopplas till folkliga tydor, också olycksbådande sådana. Får alltså Fredman kanske onda aningar redan här? frågade jag mig. I min kommenterade utgåva av epistlarna 1965 framför jag samma tanke, lite försiktigare. [12] Allting ovanligt som händer kan f.ö. betyda någonting, om man lyssnar till folktraditionen. Ämnet har behandlats parodiskt av Holberg i Peder Paars. [13] Och Bellman låter i *Mantalskrivningen*, inte utan komik, gästgivarhustrun räkna upp en rad olyckor som har hänt och ovanliga, olycksbådande händelser. [14]

Ovanlig är förstås redan den ”prålande” hästfamiljen, hingsten, stoet och deras lilla sommarföl; ett osannolikt familjporträtt i och för sig, men om det står för någonting annat t.ex. någon annan familj törs jag inte uttala mig om. Hingstarna i pastorerna FE 71 och 80 eldas i högsta grad vid åsynen av Ulla Winblad. Nu har hingsten tydligen stadgat sig och blivit familjefar.

Att boskapen är orolig kan betyda storm. Men lammet, som *tör* ’torde, lär’ *bräka*, har i det bibliska sammanhang, där epistlarna från början är placerade, all anledning att göra det; *lammet* kan offras, vilket skedde, eller ätas upp som påskalamm, så skedde ju enligt evangelisterna vid den sista måltiden (Matt 26:17. Mark. 14:12,14, Luk. 22:15, Joh. 18:28). Om lammet tänks bräka i största allmänhet, är *tör* ett nödrim, men om en grundad anledning finns till bräket, blir *tör* meningsfullt. Också tjurar är offerdjur i GT och Apg.

Jag har aldrig sett en tupp hoppa på taket, en ovanlig händelse alltså. Kyrktuppar hoppar inte. Hanen gal som bekant hos Matt., Mark. och Joh. Om tuppen gal mitt på dagen blir det regn, som i FE 80. Att hönsen loppar sig kan betyda oväder. Om skatorna hoppar på gården kan man vänta främmande, ofta ovälkommet. Det visste Bellman.

”en skata, som skrattar, då hon väntar främmande”^[15] För skatorna stort oväsen nära gården kan det betyda dödsfall. Om svalorna flyger så lågt att de snuddar vid vattnet är det ett säkert regn- och oväderstecken. Det vet alla, också Bellman i FS 32: ”Helt låg syns svalans flykt... till regnets förebud.”

Fredman och Ulla kommer i bild igen i slutet av strofen. Kaffekitteln lyfts av elden. ”Hör”, säger Fredman. Vad är det han hör? Att kaffet kokar, menar de flesta exegeterna. Och det är kanske så enkelt; kaffet var inte lika banalt då som nu, det var en lyxartikel. Om det sjuder i grytan eller piper i brasan bådars det enligt vissa uppteckningar ”dödfolk”. Jag refererar, vad de folkliga tydorna beträffar, till min artikel 1964, där hänvisningarna till folktron finns

och är många och diskussionen utförlig, alltför utförlig enligt Schiölers notapparat.^[16]

Min tolkning av andra strofen 1964 togs inte nådigt emot. Nils Afzelius, den store 1700-talsexeperten, råkade närmast i affekt.^[17] Också Gun Widmark tar avstånd från den: ”A priori är det föga sannolikt att Huldéns läsning skulle vara den rätta. – – – Ville Bellman konfrontera död och livsglädje, hade han säkert inte gjort det i form av en

pastoral”.^[18] Men död och livsglädje kontrasteras ju i FE 82, en ”Pastoral”. I nyutgåvan av FE 1990, har Gunnar Hillbom ingen kommentar till stället.

Lars Lönnroth har däremot kommit fram till en uppfattning som påminner om min, om än långt mildare uttryckt. Det finns i episteln, säger han, ”mörka stråk som kontraster eller lätt störande element i allt det ljusa och levnadsglada – – – i strof två en vrålande tjur, loppor och en skrattande skata”^[19], och Schiöler instämmer.^[20] Också Gun Widmark har lagt märke till de ”störande” elementen.

Strofen är problematisk. Någon ren idyll är den inte. Det ligger aningar i luften, liksom aningar av höst på en högsommardag. Att Bellman kände olika folkliga tydor är bevisat, så varför skulle han ha glömt dem nu? Och kanske finns här också någon hänsyftning till de bibliska händelserna.

Scenbytet har diskuterats av flera Bellmanskommentatorer. Gun Widmark

ser det som ett kulissbyte, inspirerat av teatern, men vanligt i 1700-talspoesin^[21]. Hon har antagligen rätt. Creutz *Sommarkväde* t.ex. är en serie separata tablåer. Men jag vill ändå försöka bestämma scenen lite närmare, som ett *minneslandskap*. Fredman minns. Aktörerna har alla förekommit tidigare i episteldiktningen eller i varje fall hos

Bellman. Nu får de paradera en sista gång.^[22]

Innehållet i strofen sammanfattas på slutraderna som ”de ämnen som mest ögat rör”. Ögat kan förvisso röras till tårar, om man vet att allt detta skapade, sprudlande liv är lika dömt att sluta som Fredman själv, när porten till deras värld stängs. Och det visste åtminstone Bellman. Svalan skall stanna i sin flykt, skatan i sitt skratt.

Tredje strofen

Andra strofen domineras av djur, den tredje av växter. Nu öppnar sig en annan landskapstyp, parken, som människan har skapat sig till behag. Skuggspelet under lövträden beskrivs i några beundrade rader. Skuggorna är *svarta* påpekar Lönnroth (a st.). Raden ”Inunder skyars fläkt och drag” kunde, tycker jag, tolkas så att ’det råder atmosfärisk oro’. Naturen och t.o.m. himlakropparna – som i FE 79 – medreagerar i barockdikten ofta i den enskilda människans öde.

Försök har gjorts att bestämma var i Stockholm eller dess omgivningar parken finns eller fanns. Gun Widmark

finns försöken överflödiga. Hon menar att landskapet är litterärt.^[23] Jag, frågar mig, om det kanske är *örtagården* (Joh.18:1) med tusen slags blommor som Bellman försöker beskriva.^[24] Jesu och lärjungarna gick in i *örtagården*, när de hade gått över Kidron. Blommor av tusen slag är, även som hyperbol, ganska mycket för en trädgård i Sverige.^[25] En rundel, omgiven av träd, och med sandströdda gångar och blommor behagfullt i sina kvarter, rosor, liljor m.m., om inte rentav amaranter, kan ses som en träffande beskrivning.

I slutet av strofen zoomas Fredman och Ulla in igen: ”Tag, Ulla, Tag/ Vid denna måltids stunden/ Ditt glas som jag.” Här går tankarna till 1700-talsbibelns imperativ pluralis *Tager*, som är frekvent i evangelierna i samband med nattvarden, då brödet och vinet fördelas: ”och han tog kalken, tackade, och sade: ”Tager honom och skifter eder emellan” (Lukas 22:17). Verbet *taga* med alkoholobjekt förekommer flera gånger i epistlarna och på andra ställen hos Bellman (OFE). Men det hindrar inte att det just här ”vid denna måltidsstunden”, kan ses en allusion på NT.

Fjärde strofen

Konsumtionsfesten fortsätter. Nu tar de agerande människorna definitivt över. Det känns ovant att se Ulla Winblad i husliga bestyr. Men det är troligen inte henne som skalden tänker på. Ulla verkar f.ö. upptagen av att sitta och skåla med Fredman i strof efter strof. Nils Afzelius har knutit strofen, maten och hela episteln till fru Helena Qviding, som

Bellman ofta besökte och uppvaktade på den tiden, då episteln skrevs^[26], och Gun Widmark ger tanken sitt fulla understöd.

”Nymfen” slösar med grädde på (fil)bunken, och det råder ingen som helst brist. Kycklingen som hon river en vinge av är ”kallnad” alltså död, resonerar Schiöler.^[27] Jag tror att den är mer än död, den är stekt. Kajsa Warg berättar på flera ställen hur man behandlar kycklingar i köket: ”När de blifwit stekta och äro kalla, så huggas

wingarna af dem nedanför den leden som sitter wid kroppen”^[28]. Kanske är det just det som nymfen gör utan redskap. Men snarare så river hon löst ett vingben för att äta det eller bjuda på det.

Men strofen verkar ändå inte som något slags dold hyllning för Helena Qviding. Nymphen både *klifver* och *svettas* (3 gånger) i *kärt besvär*. Så skriver man väl inte till en kvinna och husmor, som man vill markera hemligt samförstånd med. Det är kanske någon av ”Systrarna” som hjälper till. Beskrivningen passar gott in på systrarna Marta och Maria i NT. Jesus träffar i en by Martha, som bjuder in honom till sitt hem. System Maria slår sig ner vid Mästarens fötter, och Marta får ensam sköta allt det praktiska. Lukas 10: 38 – 42. ”Men Martha bekymrades med idkelig tjänst”, står det (Luk. 10:40), och ”Der gjorde de honom en nattward och Martha tjente” (Joh. 12:2). Marias roll innehas av Ulla, Martas av ”Nymphen”.

Femte strofen

Festen går mot sin höjdpunkt och får dramatiska former. Vinden går över i stormstyrka. Eol är i regel våldsam i

Bellmans diktning (Bellmanskonkordansen).^[29] Musikanterna blåser allt vad de kan. Kärlekspanterna sjunger, vare sig de är små barn eller det är ett smeknamn på dem som snart kallas *Ullas Amaranter*. Mostrarna, de ansvarskännande, eller kanske krögerna, är trötta eller moraliskt upprörda och grälar. Krögarna sätter upp allt på sin tavla. Krediten tycks obegränsad. Morgondagen är långt borta. Den finns ju inte. Fredman skålar med Ulla igen och med hennes *amaranter av alla slag*. Vad Bellman menar med *amaranter* har diskuterats. Skrev han amaranter så menade han amaranter, den oförvissneliga röda blomman som växer i paradiset. Och som var vanlig i poesin både före och efter Bellman. Jag tolkar uttrycket ungefär som ’evigt blommande kvinnosläkte’^[30], mindre preciserat än det möjligen är tänkt.

Det är överflödigt att leta efter någon speciell krog som Bellman skulle ha tänkt på. Hela krogen och krögaren är snarast en metafor. Det finns andra liknande. I FE 19, som handlar om en fest på Djurgården, finns uppmaningen ”Båtsman klif på din köl”. Det finns ingen båtsman, ingen köl och ingen båt. Betydelsen är ’Pojkar, gör vad ni ska’ d.v.s. *Systrar dra till paulun* ’locka flickorna i säng’; det fanns säkert ingen paulun i den festlokalen.

Till slut får eller *tar* var och en sin kallsup. Det fanns kanske ingen tid att värma suparna, som man annars

gärna gjorde. Och så är det detta *tag* igen; ”och de drack alla” ur bågaren som gick runt, står det i evangeliet (Luk. 14:23).

Sista strofen

Nu kommer ögonblicket, ”minuten”, då Fredman, liksom förebilden, meddelar, att han kommer att lämna sällskapet. Han har gjort det flera gånger förr, i epistlarna 24, 27 och 79, men det här är det *sista*, definitiva avskedet. Han ser sig ”till Naturens skuld förbruten”. Uttrycket har fått märkvärdiga tolkningar, men förklaringen är enkel: Naturen har fått sitt liv till låns av skaparen. Skulden måste återbetalas vid döden. Tanken återkommer ofta i barocklitteraturen och senare. Kellgren skriver t.ex. ”Godt Rykte! Stadna här och gråt vid denna Bår. Den dygdiga Clarisse Naturens Lån betalat.” (1793). Överraskande nog är ännu Gunnar Hillboms kommentar till uttrycket ganska oklar (FE 1990 II, s. 343):

”Den i litteraturen gängse uppfattningen är att Fredman står i skuld *till* naturen, nämligen med sitt liv (jfr OFE, s. 206). Bättre stöd i B:s övriga diktning finge tolkningen att människolivet är en *naturlig* skuld, d.v.s en skuld som regleras av de lagar naturen är underkastad, som härskar i den timliga tillvaron och som människan är underkastad efter syndafallet: Fredmans sång nr 19:

Ach! Döden är en faslig björn,
Han kräfver lifvet hvarje timma
En Tätting och den stolta Örn
De måste samma våld förnimma;
Alt suckar för naturens Lag

...

Att det inte är naturen, men inte heller döden, som är fordringsägaren ... blir än tydligare i följande citat ur dikten ”Öfver Kunglig Hof-Gulddragaren Herr Petter Widman då han jordfästes den 20 Januarii 1790, där B. låter Charon föra ordet:

Han för sitt gamla språk, med åran krökt i sand:
Naturens skuld betala
Och återbär dit lån uti den Högstes hand!”

Det som är tydligt är, att det är skaparen, den Högste, som är fordringsägaren. Döden är hans utmätningsman. Det var min tolkning i epistelutgåvan 1964-65. Jag tycker det kunde ha noterats 1990.

Vad som gör att Fredman inser att hans stund är kommen, sägs inte ut. Någon klar orsak till avskedstagandena meddelas inte heller de föregående gångerna han tänker gå hädan (FE 24, 27,79). Han har åldern inne. Han är

försupen. Han kan i FE 82 ha noterat tecknen. Men grundorsaken var att epistelsviten måste få ett slut. ^[31] Ett tecken ser Fredman i att han har tappat en knapp. Det är ödesgudinnan Clotho, resonerar han, som har klippt bort den på Karons befallning. En ganska vedertagen tolkning går längre: Fredman är så fattig att han måste använda en knapp

som avgift för färden över Styx. ^[32] I det gamla Grekland lades en obol i munnen på de döda av samma skäl. Tolkningen, om än finurlig, har svagt stöd i texten. Det kanske är bara ett litet varsel.

Ett annat ställe i den sista strofen som har berett mig och andra huvudbry är raderna

Kom hjertats Gud
At Fröjas ätt belöna
Med Bacchi skrud.

Fröjas ätt är inte svårt att förstå, det Ulla och hennes sällskap. Och *hjertats Gud* måste vara kärleksguden. Jag har skrivit en liten uppsats om stället i Bellmansstudier där huvudresonemanget är: Det var förr betydelsefullt, om bruden bar skrud, d.v.s. krona, eller inte vid vigseln. De som var synligt gravida vigdes utan skrud. De ärbara var i skrud, vanligen en stor krona, de riktigt ärbara bar i vissa församlingar en silverkrona innanför storkronan. Genom ett hål i den senare kunde prästen se, om silverkronan bars. Visade det sig senare att brudparet hade tjuvstartat blev det böter. I en österbottnisk socken straffades de medskyldiga f.d. brudgummarna så att de med gemensamma krafter måste tjära kyrktaket om sommaren.

Kronan var alltså en belöning för kyskhet. Någon sådan belöning kunde Ulla Winblad, av kända skäl inte

göra anspråk på. Men kärleksguden kunde belöna henne med *Bacchi skrud*, vinlövskransen, och den satt i det här skedet av festen där den skulle, stadigt på huvudet. [33]

Så stod Ulla sista gången brud. Och brudgummen? Det sägs ju inte att det var Fredman, såsom också Jens Lund har noterat. Vem annan skulle det ha kunnat vara? Och kunde det verkligen vara han, som redan hade sagt adjö? Någon av musikanterna? Fullt möjligt. Bacchus? Han var redan gift med Venus enligt Fredmans sång nr 22, skriven senast 1766. Som om det skulle ha spelat någon roll. Döden? Döden är en oemotståndlig friare, pålitlig, håller tyst om sina erövringar. Angår saken oss egentligen? En lång rad kommentatorer har tagit det som självklart, att epistlarna slutar med ett samlag mellan Ulla och Fredman. Men är det verkligen ett värdigt eller ens trovärdigt slut?

Jag tror att förklaringen måste sökas på ett helt annat håll. Det finns flera belägg för att Bellman har använt kristet formelspråk i betydelsen 'dö'. Jag hänvisar till FE 27, där Fredman törstig *skådar sin stjärna och sol*. Uttrycket är omstritt, men jag tror på min egen tolkning: Fredma är törstig in i döden. Och när Fredman ser sig till *naturens skuld förbruten*, så har också det uttrycket kristen eller kristlig bakgrund. Om Ulla heter det i FE 3 "Hvar dag så står du brud". Det är bildspråk. När hon nu står brud för sista gången, väntar brudgummen på andra sidan ridån. I liknelsen om de tio jungfrurna (Matt. 25) framställs Kristus som brudgummen. Det har blivit en kristen schablon. Unga flickor och hustrur som dog brukade förr ganska allmänt få brudklädsel i kistan. "Kronan är ett tecken till att hon är Kristi brud"

kunde det bl.a. heta. [34] De skulle möta brudgummen. Ulla dör i samma mening som Fredman.

Men ingen dör ju på riktigt. Jag har alltid undrat vad det blir av alla dessa fiktiva personer som författarna leker med en tid och sedan överger. Fredman hade inget annat uttryck för detta än ett som betyder 'dö'.

I det här fallet, som i många andra, var det så att sagan tog slut. Bellman var säkert glad, när epistlarna kom i tryck, men kanske inte enbart. En värld som han hade skapat under tjugo år blev slutet i sig; det fanns ingen möjlighet utveckla den vidare.

Sammanfattning

Det är svårt att tro, att Bellman, när han beslöt att skriva en epistel om Fredmans och Ullas *sista måltid*, inte var medveten om den parallell som finns i evangelierna. Jag tror att det är själva koden, nyckeln, uppslaget till epistel 82. I ingen av de tidigare avskedsepistlarna är det fråga om en fortgående måltid. Men det är en sak att skriva travestier på Pauli brev, en helt annan att travestera Jesu liv och nästan död. Här krävdes en viss försiktighet. Jag har försökt visa att det ändå finns en och annan hänsyftning på den bibliska berättelsen, att den åtminstone kan anas i bakgrunden. Hur som helst sluts cirkeln, om, såsom jag tror, travesteringstanken, som ganska länge hade varit glömd, togs upp igen.

Att epistel 82 kan läsas på det här sättet, betyder kanske inte att den måste läsas så. Men jag tycker det finns god anledning att göra det. Till frågan om när, närmare bestämt, FE 82 skrevs, ger den här diskussionen inget svar. Man kan gissa på våren 1790. Långfredagen inföll det året den 2 april. Det låter i varje fall tänka sig, att idén till episteln föddes ungefär då.

Fredmans treenighet är Bacchus, Venus och Karon, och i hans värld är det ögonblicket man ska förstå att ta vara på, inte evigheten som man skall förbereda sig för. Paulus reste runt Medelhavet, Fredman nöjer sig med Stockholm och dess närmaste omgivning. Bellman fabulerar så långt ifrån eller tvärtemot som han kan komma. Det hör till travestins teknik. Fredmans sista måltid placeras ute i det gröna, en sommarmorgon, inte i någon lånad lokal inne i staden på kvällstid som i fallet Jesus. Beteckningen *pastoral* förfaller ändå inte helt adekvat för den här

dramatiska episteln, kanske är den avsiktligt vilseledande. [35]

Men som vi har sett går Fredmans värld precis lika aningslöst och besinningslöst mot slutet som den värld vi själva lever i, och som denna världen enligt många pålitliga vittnen alltid har gjort.

Citerad litteratur och förkortningar:

- Afzelius, Nils, 1965: *Tolkning och vantolkning*. Nordisk tidskrift, s.62 – 96.
- Bellman, Carl Michael: *Fredmans Epistlar*. Med kommentarer av Lars Huldén. Helsingfors 1964.
- Bellman, Carl Michael: *Fredmans Epistlar, II. Musiken och kommentarer*. Textredaktör Gunnar Hillbom, musikredaktör James Massengale. Stockholm 1990.
- Bellman, Carl Michael: *Samlade skrifter*. Standardupplaga utgiven av Bellmanssällskapet, I–XX. Stockholm 1921 – 2003. = SU.
- Bellmansstudier utgivna av Bellmanssällskapet. Stockholm 1924 –.
- Bensow, Oscar, 1956: *Biblisk ordbok*. Stockholm.
- Büchner, M. Gottfried, 1789: *Biblisk Real och Verbal Konkordans eller Homiletiskt Lexicon*. Stockholm och Uppsala.
- Hagberg, Louise, 1937: *När döden gästar*. Stockholm.
- Huldén, Lars, 1963: *Höbåten, Olle och tjuren i Fredmans epistel n:o 48*. I: *Budkavlen* 1961-62, s. 177 – 188.
- Huldén, Lars, 1964: *Ordstudier i Fredmans Epistlar*. Studier i nordisk filologi, 54.
- Huldén, Lars, 1965: *Bakhållet vid Fredmans Epistlar*. Nordisk tidskrift, s. 442 - 455.
- Huldén, Lars, 2005: *Fredmans sista strof*. I: *Bellmansstudier*. Tjugoandra samlingen.
- Larsson, Carl och Hellquist, Magdalena, 1967: *Ordbok till Fredmans Epistlar*. Stockholm.
- Lund, Jens, 1996: *Nogle bemærkninger om 'Bacchi skrud'*. I: *Bellman i Danmark*, medlemsblad för Selskabet Bellman i Danmark, nr 11.
- Lönnroth, Lars, 2005: *Ljuva karneval! Om Carl Michael Bellmans diktning*. Stockholm.
- OFE= Larsson och Hellquist, *Ordbok till Fredmans Epistlar*.
- Schiöler, Niklas, 2010: *Nyss skjuten beckasin, nyss kallnad kyckling*. *Bellman maten och döden*. I: *Vetenskaps societeten i Lund, Årsbok 2010*. S. 148 – 159.
- SAOB= Svenska Akademiens ordbok.
- SU = Bellman, *Samlade skrifter*.
- Sørensen, Søren, 2006: *Fredmans Epistel nr 81*. I: *Bellman på Hanaholmen*. Nio nordiska forskare diskuterar Bellmans diktning. Publikationer utgivna av Finlands svenska folkmusikinstitut, 39. Vasa
- Warg, C.: *Hjelpreda i Hushållningen För unga Fruentimer*. Ellofte upplagan. Stockholm 1800.
- Widmark, Gun, 1969: *Vila vid denna källa – en Fredmansk pastoral*. I: *Nordisk tidskrift*, s.304 – 337.
-

- [1] Widmark 1969.
- [2] Spraakbanken.gu.se
- [3] Hellquist 1977, 2, s. 100. Hillbom 1990, II, s.362.
- [4] Lönnroth 2005, s.332. ”Först i den avslutande strof sex säger brännvinsaposteln Fredman farväl och talar om sin förestående död, en situation som svagt påminner om Kristi avsked från lärjungarna vid den sista nattvarden.”
- [5] Schiöler 2010, s. 156.
- [6] Se t.ex. Sørensen 2006, s. 112, där ett inlägg av Lönnroth refereras.
- [7] Hos Widmark 1969, s. 306 f. refereras diskussionen om epistelns miljö. Hon tycks närmast ansluta sig till dem som inte vill binda episteln till någon bestämd plats.
- [8] *Beccasin* rimmar utmärkt på *vin*, så man kunde vänta sig många belägg för ordet i FE. Men det finns bara ett till, och det står inte ens i rimställning: ” Vid smäll'n af några skott framkilar han ur lund/Och hviftar på sin svants med beccasin i mund ...” (Bacchi Tempel, SU V, s.67). Se vidare under strof 4.
- [9] Schiöler 2010, s. 157.
- [10] Widmark 1969, s. 313 f. har diskuterat innebörden och åsikterna om den. I Bellmans vaggvisa till sonen Carl ingår raden ”En gång där en källa flöt/ förbi en skyl i rågen”, vilket får tolkas som en rännil el. dyl. Ordet används också i överförd betydelse av B., liksom i Bibeln.
- [11] I 1700-talsbibeln lyder versen: ”Då Jesus hade detta sagt, gick han med sina Lärjungar, öfver den bäcken Kedron; der var en örtagård, i hwilken han ingick, och hans Lärjungar”. Bellman använder namnet i sin betraktelse på långfredagen, tryckt 1788 (SU XV, s.102). Menigheten ”Som saligt på din väg upphunnit Kidrons brädd” manas att gå vidare till Golgata.
- [12] Min epistelutgåva (1964, 1965) är uppdaterad (2005) och finns på adressen www.coaltit.net.
- [13] Citerad i Huldén 1964, s.102.
- [14] SU VI, s. 201.
- [15] SU VIII, s. 165.
- [16] Schiöler 2010, s. 159.
- [17] Afzelius 1965, s.92 ff.
- [18] Widmark 1969, s.307.
- [19] Lönnroth 1965, s.332.
- [20] Schiöler 2010, s. 156.
- [21] Widmark 1969, s. 322.
- [22] I FE uppträder ingen annan *skata*. I FE 80 är en bonde på väg till torget med kycklingar, kalvar och *lamm*. Det hemvändande bakfulla sällskapet i FE 48, bråkar med skepparen på en höbåt, när de ropar”Olle du vad kostar tjurn.”. Olle är en vanlig benämning på oxar och tjurar. Någon tjur finns inte på höbåten. Vad som frågas är vad den s.k. språngavgiften kan tänkas vara. Härom Huldén 1963.
- [23] Widmark 1969, s. 321.
- [24] Dalins ordbok ger för *örtagård* betydelsen ’köksträdgård (ålderdomligt)’. Svensk ordbok har ’trädgård’ och ger ex. med bl.a. äppelträd.
- [25] Birger Sjöberg nöjer sig i visan ”Den första gång jag såg dig”, troligen en påbyggnad till FE 82, med ”blommor av många hundra slag”.
- [26] Afzelius 1956, s. 285, Widmark 1969, s. 221 f.
- [27] Schiöler 2010, s. 157.
- [28] Warg 1800, s.142.
- [29] När Fredmans livsskepp går under i FE 79 händer det att ”stormarna börja hvina”.
- [30] Huldén 1964, s. 106 – 111.
- [31] Epistlarna 79, 80 och 81 har alla passabla slut med tanke på hela sviten. Det är tänkbart att Bellman har letat sig fram mot det optimala slutet i

[32] SU I, s. CCLXIX.

[33] Jens Lund har diskuterat uttrycket *Bacchi skrud* i tidskriften Bellman i Danmark, 1996, och tänker sig att det avser en phallos, såsom utsmyckning vid de antika Bacchusfesterna. Tanken stöds med belysande citat. Vinlövskransen är dock ett långt vanligare Bacchusattribut hos Bellman.

[34] Hagberg 1937, s.194 –199.

[35] Under den diskussion som följde efter föredraget i Stockholm den 3 april 2011 framförde Sven Wifstrand tanken att beteckningen *pastoral* kan ha motiverats av närheten till temat *den gode herden*.